

УДК 336.711

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

ЧМУТОВА Ірина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент

Існування та функціонування державних фінансово-кредитних інститутів в банківських системах країн світу є одним із актуальних питань як сучасної економічної науки, так і міжнародної фінансової спільноти. Разом з тим, незважаючи на значну наукову популярність, теоретичні та практичні аспекти діяльності даних установ, а також їх вплив на економіку країни найчастіше розглядаються на рівні припущень та не мають достатнього аналітичного підґрунтя.

Система українських банків також має в своєму складі державні фінансово-кредитні установи, що представлені ощадним та експортно-імпортним банком, однак навіть поверхові дослідження характеру та напрямків їх діяльності дають підстави вважати, що вони не виконують на належному рівні функції, що відповідали б статусу державного банку. З цих причин дослідження особливостей функціонування державних фінансово-кредитних інститутів є надзвичайно актуальним та важливим питанням сьогодення.

Різні аспекти діяльності державних фінансово-кредитних інститутів та їх ролі у розподілі інвестиційних потоків в державі широко досліджувалися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими-економістами. Серед вітчизняних науковців особливої уваги заслуговують роботи І. Б. Івасіва, А. Г. Пишного, І. В. Сала, В. С. Стельмаха, А. І. Степаненко, О. В. Усенко, А. В. Черпа. Серед зарубіжних науковців значний вклад у вирішення цієї проблеми здійснили: Дж. Барт, А. Вейс, А. В. Верніков, К. О. Глушкова, Дж. Капріо, М. Ю. Матовніков, С. П. Савинський, Д. А. Смахтін, М. Ю. Хромов, А. Шлейфер та ін.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, що так чи інакше стосуються функціонування державних банків, проблема обґрунтування їх ролі в економіці країни є наразі невирішеною, а спектр їх обов'язкових функцій остаточно не визначений.

Метою статті є систематизація напрямків діяльності державних фінансово-кредитних установ у вітчизняній економіці та формалізація їх основних функцій.

На сьогоднішній день досить важко визначити ефективність функціонування державного банку з позиції виконання чи невиконання ним покладених на нього функцій, що є особливо актуальним саме для нашої держави з ряду причин:

- не існує достатньої нормативно-правової основи, науково-прикладного підґрунтя для розуміння сутності державного банку в Україні;

- не визначено загальноприйнятий перелік основних функцій та обов'язків такого банку;
- не встановлено особливого для державного банку нормативу чи показника оцінки ефективності його діяльності.

Це, в свою чергу, зумовлює комерціалізацію діяльності тих установ, що в теорії мали б бути фінансовими агентами уряду та фінансовими посередниками в тих відносинах, що одночасно стосуються як держави, так і населення або суб'єктів господарювання.

Разом з тим, аналізуючи фінансові звіти ВАТ «Ощадбанк» та ВАТ «Укресімбанк», з високою долею впевненості можна стверджувати, що основним напрямком діяльності даних установ є кредитування, а точніше – надання споживчих позик переважно під імпортовані товари та послуги. Така політика їх діяльності не лише йде в розріз із концепцією державного банку, вона також у певному сенсі є дестабілізуючою для вітчизняної економіки, оскільки на протигагу стимулювання власних товаровиробників, вони підтримують зарубіжних.

Необхідно також зазначити, що разом із очевидним комерційним відтінком функціонування даних банків, вони також акумулюють в собі значні обсяги фінансових ресурсів (рис. 1).

За наведеними на рис. 1 даними, вітчизняні державні банки мають у своєму розпорядженні понад 32 млрд грн власного капіталу, що навіть більше від суми власних капіталів перших чотирьох приватних банків. Одночасно із цим, обсяги чистого прибутку у порівнянні з капіталом є низькими та піддаються порівнянню лише з тими банками, обсяги власного капіталу яких є в рази меншими, ніж у державних. Виходячи з цього, виникає питання ефективності вкладання капіталів даних банків та стає незрозумілим, з якою метою він взагалі акумулюється в таких обсягах [1].

Окрім цього, варто звернути уваги на обсяги чистого прибутку ВАТ «Ощадбанк» (близько 530 млн грн), що перевищує у декілька разів аналогічний показник суміжних банків, у тому числі і ВАТ «Укресімбанк». Проте, такий фінансовий результат даного банку можна пояснити його надзвичайною популярністю серед населення з приводу того, що:

- даний банк є правонаступником Ощадного банку СРСР, тому він популярний серед людей похилого віку;
- через банк відбувається більшість соціальних виплат та відшкодувань, що безумовно має позитивний вплив на популярність та імідж банку;
- він має статус державного, а тому асоціюється із стабільністю, неупередженістю, надійністю тощо;
- даний банк має найбільшу систему відокремлених підрозділів, а тому філія чи відділення банку існує майже в кожному населеному пункті країни;
- в банку створено найрозгалуженішу об'єднану мережу банкоматів, що робить доступним для користування кожен рахунок клієнтів.

В контексті розгляду діяльності вітчизняних державних банків доцільним є, на нашу думку, розгляд

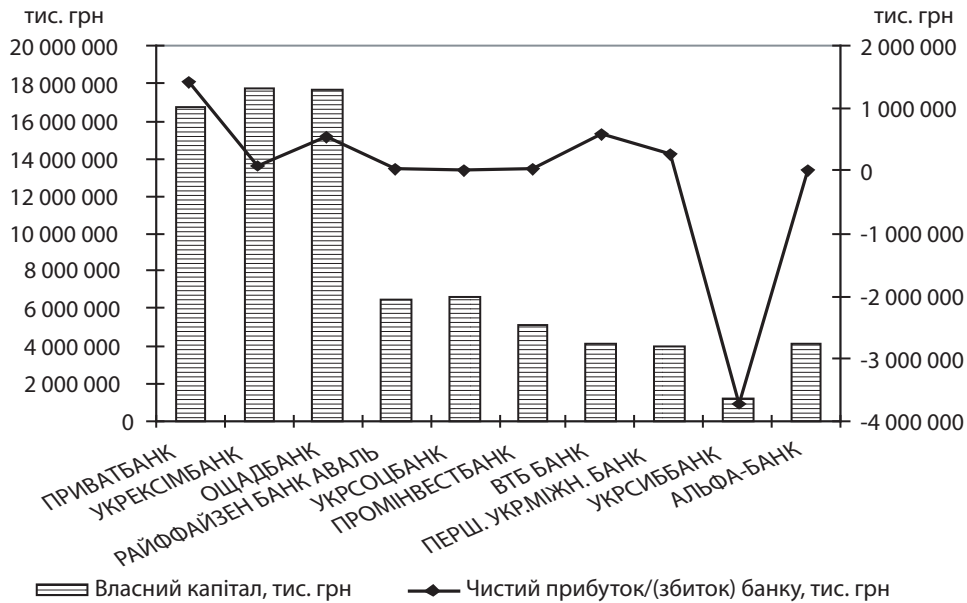


Рис. 1. Порівняння абсолютних обсягів власного капіталу перших 10 банків I групи за класифікацією НБУ та їх співставлення із обсягами чистого прибутку станом на 01.01.2012 р. [2]

нормативно-правової бази, що визначає статус державних фінансово-кредитних установ та напрямки їх діяльності. Єдиним нормативно-правовим актом, в якому зазначається про можливість існування в українській фінансовій системі державних банків, є Закон України «Про банки та банківську діяльність», за яким державний банк визначається таким за умови, якщо його статутний капітал стовідсотково належить державі. Крім цього, Закон передбачає організацію та ліквідацію такої установи. Разом з цим, цей Закон не регламентує напрямки діяльності банку, що належить державі, в результаті чого державний банк відрізняється від приватного лише характером власності на його статутний капітал [3].

Очевидно, така ситуація не може не викликати внутрішніх функціональних протиріч, а тому державні банки

продовжують організовувати свою діяльність виключно в контексті забезпечення надання базових банківських операцій, причому недостатньо ефективно, про що свідчать низькі показники їх фінансових результатів.

Однак, необхідно зазначити, що світова практика діяльності державних банків вказує на їх високий потенціал для активної участі у забезпеченні економічного росту суспільства. Найяскравішим прикладом цього факту є прискорені темпи зростання економіки Китайської народної республіки, яка демонструвала приріст навіть тоді, коли західні фінансові системи переживали найбільший економічний спад, що став наслідком світової фінансово-економічної кризи 2008-2009рр. При цьому банківська система КНР має в своєму складі два типи державних фінансово-кредитних установ (рис. 2).



Рис. 2. Система державних банків КНР

Необхідно зазначити, що завдяки жорсткому державному контролю за діяльністю даних банків, вони швидко адаптуються під мінливі умови зовнішнього та внутрішнього фінансово-економічного середовища та оперативно перенаправляють фінансові потоки в ті галузі та підприємства, що найбільше потребують додаткових обсягів фінансових ресурсів. Необхідно також вказати про існування жорсткої спеціалізації таких банків, завдяки чому розподіл бюджетних коштів відбувається із найбільшою ефективністю.

Таким чином, необхідним є впорядкування діяльності державних фінансово-кредитних установ з метою максимізації ефективності виконуваних ними операцій та встановлення чітких функцій та нормативів, якими б міг керуватися менеджмент при створенні стратегічних напрямків подальшого розвитку.

На базі ВАТ «Ощадбанк» та ВАТ «Укрексімбанк» можуть бути створені великі структурні фінансово-кредитні інститути, до переліку основних функцій яких слід віднести ті, що представлені на рис. 3.

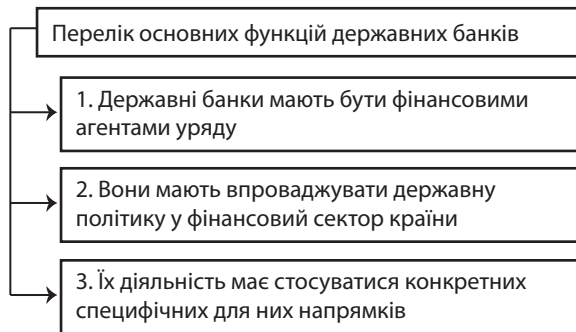


Рис. 3. Основні функції державних банків

Необхідно зазначити, що в контексті реалізації першої функції державні фінансово-кредитні установи мають бути посередниками між урядом та населенням або суб'єктами господарювання, при цьому їх діяльність має бути орієнтована на надання відповідних банківських послуг на найвищому рівні, а не на отримання прибутку.

В рамках другої функції передбачається, що державні банки мають забезпечувати впровадження основних напрямків державної політики у фінансовий сектор та слідкувати за її виконанням в цілому у секторі.

Розглядаючи третю функцію, варто зазначити, що державні банки мають бути вузькоспеціалізованими та відповідати за виконання лише специфічних операцій в окремих секторах економіки. Так, зокрема:

- ВАТ «Ощадбанк» має відповідати за фінансову сторону соціальної політики уряду. Це означає, що через найрозгалуженішу мережу відділень даного банку мають відбуватися всі соціальні платежі, виплата заробітної плати працівникам бюджетної сфери. Крім цього можливо також надання і інших видів послуг населенню, окрім тих, що безпосередньо пов'язані із комерційними банківськими операціями;

- ВАТ «Укрексімбанк» має стимулювати експортно-імпортні операції українських суб'єктів господарювання для поступового нарощування обсягів міжнародної торгівлі, а відтак і зовнішньоекономічних зв'язків України. Проте, варто зазначити, що в контексті виконання даної функції пріоритет має надаватися саме експортним операціям, тобто має відбуватися стимулювання міжнародної діяльності вітчизняних товаровиробників. Це, в свою чергу має вирішити ще одну досить актуальну проблему для сучасної української економіки – вирівнювання платіжного балансу, який, як правило, в Україні є від'ємним.

З метою забезпечення виконання зазначених функцій необхідною є розробка комплексу адміністративно-правових заходів, що дозволили б найбільш ефективно організувати діяльність таких банків (рис. 4).

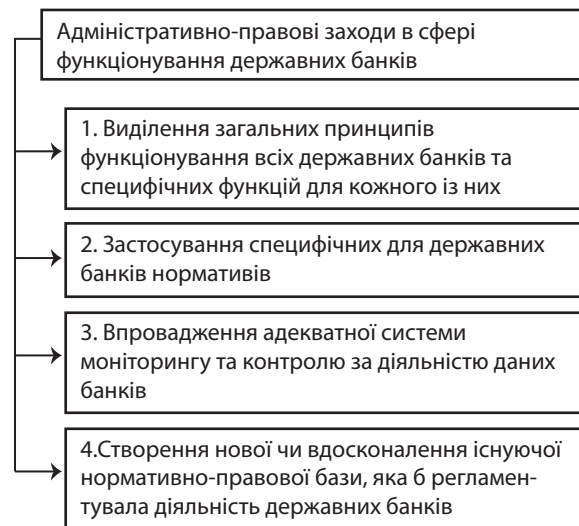


Рис. 4. Основні адміністративно-правові заходи в сфері функціонування державних фінансово-кредитних установ

Розробка загальних принципів функціонування державних банків має включати в себе окреслення сфери (можливість функціонування в усіх сферах народного господарства чи охоплення лише частини з них) та характеру (комерційний, неприбутковий тощо) їх діяльності, їх організаційно-правову форму (діяльність у вигляді публічних акціонерних товариств, державних акціонерних товариств тощо), структуру та склад керівних органів, відокремлених підрозділів тощо [5].

Зважаючи на специфіку функціонування державних банків, доцільним є також створення відповідної системи економічних нормативів та фінансових показників, які б дозволяли найбільш адекватно оцінювати ефективність їх діяльності. Така система може включати усі існуючі економічні нормативи та фінансові показники або лише частину з них. Можливим є також врахування певних галузевих показників, в залежності від сфери функціонування конкретного державного банку.

Впровадження оперативного та повного моніторингу за діяльністю даних банків є обов'язковою складовою адміністративної політики Національного банку України, оскільки це надасть можливість більш повно та прозоро оцінювати результати діяльності державних фінансово-кредитних установ, що дозволить оперативно впроваджувати певні заходи для забезпечення їх платоспроможності у мінливих фінансово-економічних умовах [4].

Перераховані вище заходи вимагають вдосконалення нормативно-правової бази, що регламентує та визначає діяльність банків, в тому числі і державних. Таке вдосконалення має включати: по-перше, доповнення Закону України «Про банки та банківську діяльність» відповідними статтями, що передбачали б більш чітку та повну регламентацію основних принципів, загальних для всіх державних фінансово-кредитних установ функцій та напрямків їх функціонування; по-друге, створення окремих законів та підзаконних актів, постанов НБУ тощо для кожного окремого державного банку.

Реалізація вказаних заходів дозволить у майбутньому створити ефективну фінансово-економічну інфраструктуру, яка забезпечить не тільки більш ефективне використання коштів державного бюджету в контексті виконання державними банками покладених на них задач, але і ефективне спрямування державних фінансових потоків, що дозволить використовувати фінансові ресурси держави саме в тих галузях економіки, які їх найбільше потребують.

Крім того, більш тісна співпраця державних суб'єктів господарювання із реформованими державними фінансово-кредитними установами надасть можливість в майбутньому впроваджувати ефективну систему фінансового контролю, яка має включати чіткий моніторинг за характером та ефективністю використання суб'єктами коштів Державного бюджету.

Висновки. Таким чином, створення ефективної системи державних банків, основним принципом функціонування яких має бути суспільний, а не комерційний інтерес, є перспективним напрямком розвитку вітчизняного фінансового сектора. Зважаючи на світовий досвід в цій сфері, ефективне використання державних фінансово-кредитних установ є запорукою сталого економічного розвитку країни, навіть у часи впливу несприятливих факторів міжнародного економічного середовища. Крім цього, ефективне та адекватне реформування діяльності державних банків дозволить створити повноцінних фінансових агентів, що будуть слідкувати за забезпеченням інтересів уряду та суспільства в фінансовому секторі країни.

Література

1. Алексеев А. Капітальні проблеми державних банків [Текст] / А. Алексеев // «Дзеркало тижня. Україна» №7, 25 лютого 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/kapitalni_problemi_derzhavnih_bankiv-76293.html;
2. Дані фінансової звітності банків України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=102699>;
3. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-ПІ (зі змін, та доп.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Біленчук П. Д. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / П. Д. Біленчук, О. М. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
5. Усенко, О. В. Діяльність державних банків в Україні: проблемні питання та шляхи їх вирішення [Текст] / О. В. Усенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fp/2010_1/2010_1_usenko.pdf